

LECTIO PRAECURSORIA

Satu Sorvali

Sapenpurkua ja sanasotia. 1800-luvun lopun suomalaislehdistön ärtynyt tunne- ja keskustelukulttuuri

Sanotaan, että kun jokin asia on itselle ajankohtainen tai merkityksellinen, sen huomaa yhä useammin eri yhteyksissä. Puhutaan selektiivisestä huomiosta. Esimerkiksi kun joku on raskaana, hän näkee joka paikassa vauvoja tai raskaana olevia naisia. Sama pätee myös tutkimukseen. Kun tutkii jotain aihetta, tulee vaikutelma, että se on yhtenäen esillä eri medioissa ja arkikeskusteluissa. Voinen kuitenkin todeta oman tutkimusaiheeni kohdalla, ettei kyse ole pelkästään omasta havaintomaailmastani, vaan suomalaisen mediajulkisuuden keskustelukulttuuri ja siinä ilmennetyt tunnereaktiot ovat aidon ajankohtainen aihe, joka puhuttaa jatkuvasti.

128

Tänä syksynä toteutetun Hyvin sanottu -hankkeen kyselytutkimuksen mukaan suurin osa alle 45-vuotiaista naisista ei osallistu yhteiskunnalliseen keskusteluun, koska haluaa välttää epäasiallisia kommentteja. Sukupuolten välisessä keskustelukulttuurissa on selvät erot, mikä näkyy sosiologian professori Elina Oinaan mukaan esimerkiksi siinä, että naiset tavoittelevat keskustelulta yhteisymmärrystä ja miehet voittamista.¹

Onkin kuvaavaa, että tässä vähän aikaa sitten, kun olin nostanut esiin muutaman tutkimustuloksen väitöstutkimuksestani entisessä Twitterissä eli nykyisessä X:ssä, sain sinne hyvin epäasiallisen ja naisvihamielisen kommentin. Viestin laadun ja sen kirjoittajan aiempien julkaisujen perusteella epäilen asialla mahdollisesti olleen keskusteluja tarkoituksella hämmentäneen valekäyttäjän, enkä vaivautunut hänelle vastaamaan. Olipa kommentoija oikea ihminen aitoine mielipiteineen tai ei, se on selvää, että keskustelukulttuurimme on mennyt huonompaan suuntaan, näin kertovat useat eri kyselyt ja tutkimukset.

Emme ole tässä kuitenkaan aivan ainutlaatuisen tilanteen edessä, koska samankaltaisia ilmiöitä on koettu aiemminkin, esimerkiksi 1800-luvun viimeisellä vuosikymmenellä. Joku saattaa nyt miettiä, että eikö 1900-luvun alku ollut pikemminkin vastakkainasettelujen, rajun kielenkäytön ja aggressiivisuuden aikakausi, ja on näissä pohdinnoissaan aivan oikeassa. Mutta väitöstutkimukseni osoittaa, että ilmiön juuret löytyvät jo vahvasti edellisvuosisadan puolelta.

Huomasin tutkiessani gradussani Uuden Suomettaren 1890-luvun yleisönosastoja tunnehistorian näkökulmasta, että aikakauden tunne- ja keskustelukulttuuri vaikutti jossain määrin tutulta peilattuna nyky-yhteiskuntaamme. Halusinkin tarkastella tunteiden historian ja mediahistorian näkökulmia yhdistävässä väitöskirjassani sitä, millainen 1800-luvun lopun Suomen suuriruhtinaskunnan tunne- ja keskustelukulttuuri oli ärtymyksen kaltaisten tunteiden näkökulmasta. Tavoitteenani oli

rakentaa näiden kahden näkökulman kautta tutkimuskohteista kulttuurihistoriallinen synteesi. Lähestyin tutkimusaihetta kolmen alakysymyksen kautta, jotka olivat: Millainen 1890-luvun keskustelukulttuuri oli yleisönosastokirjoitusten näkökulmasta tarkasteltuna? Mitä ärtymyksen kaltaisilla tunteilla ymmärrettiin ja miten nämä tunteet ilmenivät sanomalehtijulkisuudessa? ja Mikä motivoi ärtymyksen kaltaisten tunteiden julkista ilmaisua?

1890-luvulla elettiin muutosten aikakautta monella eri tapaa: Sääty-yhteiskunta oli muuttumassa kansalais- ja luokkayhteiskunnaksi, ihmiset ja yhteisöt järjestäytyivät esimerkiksi raittius-, työväen- ja naistenliikkeiden piirissä, yhteiskunta maallistui ja kaupungistui, moderni julkisuus sai jalansijaa ja lehtien toimittaminen ammatillistui. Luku- ja kirjoitustaito olivat kasvussa, vuosisadan vaihteessa yli 15-vuotiaista jo nelisenkymmentä prosenttia osasi lukea ja kirjoittaa. Samoin sanomalehtien levikit kasvoivat kovaa tahtia ympäri Suomea, ja ne olivat yhä useamman ulottuvilla jos ei tilaamisen, niin vähintään lukutupien ja -salien kautta.

Samaan aikaan suomalaislehdistön rooli oli muuttumassa perinteisestä kansansivistäjästä aatteelliseksi mielipidevaikuttajaksi, joka näkyi muun muassa näkökantojen voimakkaana jakautumisena, kiistelyaiheiden pirstaloitumisena ja kiivaina ”sanasotina”, joissa sekä lukijat että toimittajat väittelivät keskenään. Tunteet ja niiden merkitykset ja vaikutukset yhteiskuntaan olivat erityisen huomion kohteena ja ajankohtainen puheenaihe.

Tutkimukseni nojaa käsitykseen siitä, että tunteilla on oma historiansa – se mitä me ymmärrämme ärtymyksellä, ei välttämättä kohtaa toisen aikakauden käsitysten kanssa. Tunteilla on myös vahva potentiaali vaikuttaa yhteiskunnallisiin muutoksiin. Käytän tutkimuksessani käsitettä ”ärtymyksen kaltaiset tunteet”, jolla tarkoitan monenlaisia eri tunteita pienestä mielipahasta aina suoranaiseen raivoamiseen saakka. Keskustelukulttuurilla viittaan niihin erilaisiin ilmaisu- ja kommunikointitapoihin, joita sanomalehdistössä käytettiin. Tunnekulttuurilla taas tarkoitan yhteisöä, jossa jaettiin samoja käsityksiä tunteista, niiden ilmaisusta ja ilmaisun rajoista.

Media-aineistot tarjoavat erinomaisen lähdeaineiston tunteiden historian tutkimiseen. Keskityinkin käsittelemään tutkimuksessani moderneja yleisönosastoja, jotka olivat osa ammatillistuvaa, kansainvälisiä referenssejä seuraavaa lehdistöä tarjoten kansalaisille mahdollisuuden ilmaista mielipiteitään ja osallistua keskusteluun. Aiemmassa mediahistoriallisessa tutkimuksessa on tarkasteltu erityisesti mediavälineitä, yksittäisiä toimijoita ja mediatekstejä. Yleisönosastot ovat saaneet vain vähäistä huomiota, ja lukijoiden rooli sisällöntuottajina sekä lukijoiden ja toimitusten välinen suhde on jäänyt vähemmälle huomiolle. 1800-luvun lopun yleisönosastojen tutkimus on jäänyt pitkälti sivurooliin myös kansainvälisen tutkimuksen kentällä.

Väitöstutkimukseni pääasiallisena aineistona toimivat kymmenen suomen- ja ruotsinkielisen sanomalehden yleisönosastokirjoitukset vuodelta 1895. Nämä lehdet edustivat erilaisia poliittisia kantoja, ne sijoituivat eri puolille Suomea ja ne olivat levikeiltään eri kokoisia. Valitsin tarkasteltavaksi vuoden 1895, koska se sijoittuu tutkimani vuosikymmenen puoliväliin eikä yhteiskunta ollut tuolloin vielä samanlaisessa kiehumistilanteessa kuin vuosikymmenen lopussa, jolloin niin kutsutut sortovuodet ja työväenliikkeen nousu aiheuttivat yhteiskunnallisia myllerryksiä.

Lukijoiden lähettämiä mielipidekirjoituksia julkaistiin lehdistössä jo varhain, mutta olin itse kiinnostunut nimenomaan moderneista yleisönosastokirjoituksista. Määrittelin tutkimuksessani modernin yleisönosastolle erilaisia kriteerejä, joita olivat osaston julkaisemisen säännöllisyys, vakiintunut sijainti lehden sivuilla, vakiintunut oma otsikko sekä tietysti se, että osaston sisältö kattoi suurimmaksi osaksi lukijoiden mielipidekirjoituksia.

Aiemman tutkimuksen mukaan suomenkielinen lehdistö kehittyi eri aikaan kuin ruotsinkielinen, ja havaitsin, että tämä heijastui myös modernin yleisönosaston syntymisen ja vakiintumisen vaiheisiin.

Modernin yleisönosaston otti ensimmäisenä käyttöön *Helsingfors Dagblad* 1860-luvun lopulla, minkä jälkeen ne levisivät ja vakiintuivat ensin ruotsinkieliseen lehdistöön 1880-luvulla ja suomenkieliseen lehdistöön 1890-luvulta lähtien. *Helsingfors Dagbladin* esikuvina olivat todennäköisesti ruotsalainen lehdistö sekä liberaali ideaali vapaasta lehdistöstä, jossa kansalainen voisi ilmaista mielipiteensä valtiosta riippumattomana. 1890-luvun puolivälissä yli 80 prosenttia sanomalehdistä sisälsi modernin yleisönosaston.

Modernien yleisönosastojen vakiintuminen yhdessä muiden yhteiskunnallisten muutosten, kuten lukutaidon kasvun, sanomalehtien yleistymisen ja alempien sosiaaliluokkien aktivoitumisen kanssa, mahdollisti sen, että yhä useammat uskalsivat ja pystyivät ilmaisemaan näkemyksiään julkisesti. Lukijat ja sanomalehdet hyötyivät toisistaan, kun lukijat saivat osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun ja samalla rakentaa omaa identiteettiään ja statustaan kirjoittamisen kautta. Toisaalta toimittajat suhtautuivat usein ylemmydentuntoisesti lukijakirjeisiin, vaikka nämä toivat lehtiin kiinnostavaa ja viihdyttävää sisältöä.

Kuten useat tunnehistorioitsijat ennen minua, havaitsin, että tunteista puhuttiin kirjoituksissa vain harvoin suoraan, joten niitä piti etsiä tekstiin piilotettuina. Tarkkailin tekstissä käytettyjä metaforia, sanontoja ja tehokeinoja, kuten harvennusta ja huutomerkkejä. Tunteet ilmenivät myös poikkeavina piirteinä tekstityypissä, kuten tavanomaisten kohteliaisuuksien puutteena. Ironiset ja ivalliset ilmaisut, jotka viittasivat ärtymykseen, oli mahdollista erottaa siitä, että asioita kommentoitiin tavalla, joka oli ristiriidassa kontekstin kanssa. Havaitsin luokittelun perusteella, että noin kolmasosa mielipidekirjoituksista sisälsi viitteitä ärtymykseen liittyvistä tunteista.

Ymmärtääkseni syvällisesti aikakauden tunnekuultuuria tutkin ärtymyksen kaltaisiin tunteisiin liitettyjä tunnenormeja lehtiteksteissä ja purin ne osiin. Erityisesti uskonnollisissa ja kasvatusta painottavissa lehtiartikkeleissa korostettiin ärtymyksen kaltaisten tunteiden hillintää. Käytännössä nämä tunteet saattoivat kuitenkin purkautua vapaasti yleisönosastoilla. Havaitsin, että aikalaiset näkivät vihan kahtalaisena: jumalallisena, pyhänä ja hyväksyttynä vihana sekä ihmisen henkilökohtaisena kiellettyinä vihana. Ärtymyksen uskottiin olevan yhteydessä ihmisten sivistystasoon, samalla se vaaransi terveyden ja lisäsi väkivallan uhkaa. Joissakin teksteissä näkyi yhteys ikivanhaan humoraalioppiin, joka näkyi käytännön tasolla lukuisina viitteinä yleisönosastokirjoituksissa sappeen.

Suurin osa kirjoittajista ei ilmaissut nimeään, sukupuoltaan, koti- tai kirjoituspaikkakuntaansa tai sosiaalista taustaansa. Taustojaan paljastaneiden sekä aiemman tutkimuksen valossa voidaan todeta, että suurin osa kirjoittajista oli keskiluokkaisia miehiä ja vain pieni osa naisia.

Naisten vähäinen osallistuminen ei selity pelkästään kirjoitustaidon tai vapaa-ajan puutteella. Ne naiset, joilla oli halua ja kykyä osallistua yhteiskunnalliseen keskusteluun, kirjoittivat useimmiten naisten omiin aikakauslehtiin, joita julkaistiin 1890-luvulla jo muutamia. Tämä hämmästytti minua, koska aiempi tutkimus ei ole eksplisiittisesti tuonut esiin naisten keskustelualueiden vahvaa eriytymistä. Eriytyneissä keskustelupaikoissa vaikuttava sanaton sääntö perustui käsitykseen sukupuolten erilaisuudesta ja eriytyneistä elämänpiireistä, jotka leikkasivat sekä yksityistä että julkista elämää. Naisten julkista ärtymyksen ilmaisua pidettiin implisiittisesti kiellettyinä, kun taas miehet saivat ilmaista ärtymystä vapaammin. Naisille tarjottiin konkreettisia esimerkkejä siitä, mitä julkisesta mielipiteenilmaisusta saattoi seurata: pilkkaa, naurunalaiseksi tekemistä ja häpeää. Siis varsin samaa kuin itse sain kokea some-tilin ivallisessa kommentissa.

Vaikka yhteiskunta eli murroskautta, tunnekäsitykset ja -normit olivat juurtuneita vanhaan sääty-yhteiskunnan luterilaisia arvoja painottavaan kasvatusmalliin. Näitä näkemyksiä perusteltiin muun muassa viittaamalla naisten ja miesten biologisiin eroihin ja vedoten yhteiskunnalliseen järjestykseen.

Yleisönosastokirjoitusten aiheet vaihtelivat laajasti esimerkiksi postin kuljetuksen epävarmuudesta ja korkeista hinnoista kirjan plagiointisyytyksiin, mutta kotimaan ajankohtaiset

yhteiskunnalliset aiheet, kuten liikenneinfrastruktuurin rakentaminen, suomen kielen asema ja herätys- ja raittiusliikkeiden asiat olivat merkittävässä roolissa sekä ärtyneissä kirjoituksissa että yleisönosastokirjoituksissa yleisesti. Lisäksi ärtyneissä kirjoituksissa käsiteltiin usein kunnianloukkausasioita.

Tunteiden ilmaisuuden motivaattorina toimikin monissa tapauksissa joko henkilökohtaisen tai kollektiivisen kunnian puolustaminen, mutta myös epäkohtien julkittuminen ja epäoikeudenmukaisuuden kokemukset. Lisäksi tunteiden ilmaisuus koettiin karismaa ja kannattajia lisäävänä retorisenä keinona.

Aikakauden miesihanteisiin ja retoriikkaan kuului voimakas ja epäröimätön ilmaisuus. Osoitin tutkimuksessani, että yleisönosastojen kautta opittiin, että tietyn tyyppisistä asioista odotettiin loukkaantumista ja suuttumusta. Oli kirjoitettava vastine yleisönosastolle, vedottava painolakiin ja mahdollisesti uhattava painokanteella. Yksilön henkilökohtaisista tunteista tuli kollektiivisia ja poliittisia, kun ne jaettiin yleisönosastoilla. Tämä oli poliittista myös siksi, että lehdistöinstituutio ohjasi tietynlaisiin tunnekäytänteisiin.

1890-luvun suomalaislehdistössä vallinneeseen jännitteeseen ilmapiiriin ja jatkuviin ”sanasotiin” sekä kunnianloukkausjuttuihin osallistuivat ja niitä ruokkivat sekä lukijat että toimittajat hyödyntäen vallitsevaa lainsäädäntöä. Taustalla vaikutti yhteiskunnallisten muutosten lisäksi kiistojen monimutkaistuminen ja kirjoituksissa ilmenevien tunteiden poliittinen ja performatiivinen luonne. Vaikka kaikki osapuolet olivat yhtä mieltä siitä, että väittelyn ei pitäisi muuttua henkilökohtaiseksi

Kuva 1. Kuva väitöstilaisuudesta. Kuvassa vastaväittäjä Marjanen, kustos Salmi ja väittelijä Sorvali. Kuvaaja Jarmo Nurmela.

riitelyksi, kiistelyn tarpeellisuus herätti erimielisyyttä. Toiset näkivät sen asioita edistävänä, kun taas toiset pitivät kiistelyä haitallisena oppimattomalle yleisölle, jolla ei katsottu olevan tarpeeksi omaa harkintakykyä.

Keskustelu- ja tunnekulttuuri oli kahtiajakoista: oli yhteiskuntaa hajottavaa riitelyä ja vihaa ja toisaalta yhteiskuntaa rakentavaa, innostusta ilmentävää kiistelyä. Ärtymyksen ja innostuksen kaltaisilla tunteilla oli näin ollen erityisen tärkeä rooli modernisaatioprosessissa, kun yhä useammat pystyivät osallistumaan yhteiskunnalliseen keskusteluun huolimatta taustastaan.

Yleisönsastokirjoituksiin keskittyvä tutkimukseni on avannut uusia näkökulmia keskiluokan ja kirjoitustaitoisen työväenluokan tunne- sekä keskustelukulttuuriin sekä sanomalehtien lukijoihin sisällöntuottajina. Tutkimus laajentaa ymmärrystä aikakaudesta ja tarjoaa taustaa niille monitahoisille prosesseille, jotka vaikuttivat Suomen suuriruhtinaskunnassa 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suurimpiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tutkimukseni on myös tuottanut uusia näkemyksiä siitä, miten tunteiden historiaa voidaan tutkia.

Vaikka 1800-luvun lopun riitaisaa ja ärtynyttä keskustelukulttuuria ei voi suoraan verrata nykymedian kiistoihin ja asiattomuuksiin, on ilmiöissä paljon samaa. Tutkimalla menneisyyttä voimme havaita, ettemme ole ainutlaatuisten haasteiden edessä – jo kauan sitten on nostettu esille samantyyppisiä ongelmia ja yritetty pohtia niihin ratkaisuja.

Jo 1800-luvun lopun lehdistö tunnusti vastuunsa riitakirjoitusilmiön rakentamisessa ja ylläpitämisessä. Tuo vastuu oli moraalista, sosiaalista, taloudellista, lainsäädännöllistä ja imagollista. Ongelmaan tarjottiin ratkaisuja muun muassa lähdekriittisyyteen kasvattamista, hyvän keskusteluesimerkin näyttämistä, yhteistyön lisäämistä vastakkaista näkemystä edustavien tahojen kanssa ja asiattomuuksien pois-moderoimista tai omaan arvoonsa jättämistä. Vaikka nykykeskustelualustoilla ei välttämättä ole selkeää vastuutahoa tai ymmärrystä vastuusta, nämä ovat nähdäkseni edelleen relevantteja ehdotuksia.

FM Satu Sorvalin kulttuurihistorian alan kuuluva väitöskirja ”Sapenpurkua ja sanasotia. 1800-luvun lopun suomalaislehdistön ärtynyt tunne- ja keskustelukulttuuri” tarkastettiin Turun yliopistossa 2.12.2023. Vastaväittäjänä toimi dosentti Jani Marjanen Helsingin yliopistosta ja kustoksena professori Hannu Salmi Turun yliopistosta.

Väitöskirja on julkaistu sähköisenä osoitteessa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9497-7>

---

¹ Mia Gertsch. Osa naisista vetäytyy julkisesta keskustelusta – Anna Munsterhjelm: ”Pian meillä puhuvat vain keski-ikäiset miehet”. Ylen www-sivut 6.11.2023. <https://yle.fi/aihe/a/20-10005682>